

УДК 37.015

ДО ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНИ УЧНІВ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ: ПОШУК ШЛЯХІВ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Самаріна С. І.

У статті розглянуто можливі способи оптимізації процесу виховання учнів у сучасній школі з метою підвищення рівня дисциплінованості школярів. Наголошено на виховному потенціалі позашкільного нагляду за учнями, необхідності посилення батьківського контролю, забезпеченні співпраці школи і сім'ї, ролі морально-духовного, трудового та фізичного виховання у формуванні дисциплінованої поведінки шкільної молоді.

Ключові слова: дисциплінована поведінка, позашкільний нагляд, інтернет-контроль, морально-духовне виховання.

В статье рассмотрены способы оптимизации процесса воспитания учеников в современной школе с целью повышения уровня дисциплинированности учащихся. Акцентировано внимание на воспитательном потенциале внешкольного надзора за учениками, необходимости усиления контроля за их поведением со стороны родителей, обеспечения сотрудничества школы и семьи, роли нравственно-духовного, трудового и физического воспитания в процессе формирования дисциплинированного поведения школьной молодежи.

Ключевые слова: дисциплинированное поведение, внешкольный надзор, интернет-контроль, нравственно-духовное воспитание.

The author examines possible ways of optimization of the educational process in the modern school with the aim of raising the level of discipline in schoolchildren. Attention is focused on the educational potential of out-of-school care, necessity of increased parental control, cooperation of school and family and the role of ethical-spiritual, labor and physical education in the formation of disciplined behavior of school youth.

Key words: disciplined behavior, out-of-school care, internet-control, ethical-spiritual upbringing.

Постановка проблеми. В українському інформаційному просторі XXI століття, в умовах швидкісного розвитку науки й техніки відбувається оптимізація освітнього процесу на основі збагачення його матеріально-технічної бази і насичення змісту освіти світовими науковими досягненнями. Водночас, незважаючи на позитивний вплив світових тенденцій на освітню галузь нашої держави, що призводить до її оновлення і модернізації, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється системі виховання молоді, формуванню їхньої культури поведінки, громадської позиції, світоглядних цінностей, що є важливою передумовою у становленні національної свідомості громадянина.

У сучасній українській школі робота з формування культури поведінки учнів спрямована на мотивацію внутрішньої свідомої дисципліни учнів за допомогою методів заохочення і схвалення, переконання і навіювання, педагогічної вимоги і доручення, покарань. Проте, незважаючи на значні досягнення сучасної педагогічної науки в реалізації механізмів формування дисциплінованої поведінки учнів, проблема недисциплінованості, важковиховуваності, педагогічної занедбаності та девіацій у поведінці учнів залишається актуальною. Наявність даних педагогічних проблем, на нашу думку, пов'язана з відсутністю належного контролю за поведінкою учнів у навчальний і позанавчальний час, недостатньою увагою педагогів до морально-духовного, трудового і фізичного виховання учнів, організації різноманітних форм позанавчальної роботи з учнями, співпраці з батьками тощо.

Аналіз сучасних досліджень, публікацій і електронних джерел показав, що проблему формування дисциплінованої поведінки школярів вивчають окремі науковці, серед яких О. Белікова, Н. Довбня, О. Кайріс, Ю. Ніцу, С. Степанов, І. Титаренко та інші. Коло їхніх наукових інтересів переважно стосується аналізу методів вироблення дисципліни учнів, зокрема заохочення і покарання, вивчення психолого-педагогічних умов формування дисципліни в школі [2; 4; 5]. Водночас ними не розглядаються шляхи посилення виховного впливу школи на процес формування дисципліни

учнів, не здійснюється пошук способів оптимізації цього процесу, що й визначає актуальність нашої праці. Отже, **метою нашої публікації** є визначення оптимальних шляхів формування дисциплінованої поведінки сучасних школярів з урахуванням особливостей сучасної системи виховання.

Основна частина. Особливий інтерес для пошуку шляхів вирішення сучасних проблем виховання школярів становить історико-педагогічний досвід вирішення проблем дисципліни школярів. Аналіз літературних джерел свідчить, що процес виховання шкільної молоді в Україні в різні часи ґрунтувався на основі морально-духовного, трудового і фізичного виховання учнів, тому ми вважаємо за потрібне розглянути виховні можливості цих напрямів. Також, на нашу думку, варто розглянути способи організації контролю за поведінкою учнів у навчальний і позанавчальний час, зокрема, проаналізувати таке явище, як позашкільний нагляд, а також дослідити способи організації співпраці школи та сім'ї у вихованні учнів, що є важливими передумовами у реалізації завдань виховання.

З огляду на мету нашого дослідження розглянемо способи оптимізації процесу виховання, що, на нашу думку, сприятимуть формуванню належної дисциплінованої поведінки учнів, їхньої культури поведінки. Зокрема, науковий інтерес становить вивчення такого явища, як позашкільний нагляд за учнями, і можливості його реалізації в сучасних виховних умовах. Вивчення педагогічної літератури показало, що позашкільний нагляд набув популярності ще у другій половині XIX століття, коли його тлумачили як постійний і жорсткий контроль за поведінкою учнів у позанавчальний час як у межах навчального закладу, так і поза ним (у театрах, парках, на вулицях міста, а також на квартирах, де проживали вихованці навчального закладу) [6, с. 11]. Позашкільний нагляд у сучасному розумінні можна розглядати як метод формування дисципліни учнів у громадських місцях. Громадське місце – це "частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони" [3]. До громадських місць належать заклади охорони здоров'я, навчальні та освітньо-виховні установи, дитячі та спортивні майданчики, громадський транспорт, заклади громадського харчування, приміщення органів влади і місцевого самоврядування, закриті спортивні споруди, стадіони, установи і організації різних форм власності, житлові будинки і під'їзди [3].

Належна поведінка молоді у громадських місцях вимагає від них розуміння сутності норм і правил поведінки, свідомого ставлення до своїх обов'язків, здатності до самоконтролю, саморегуляції своєї діяльності. Відомо, що у дореволюційний період позашкільний нагляд переважно здійснювали учителі, тоді як у наш час до його реалізації повинні приєднуватися батьки й учні. Зокрема, функції школи мають поширюватися на роз'яснювальну роботу серед учнів, їхніх батьків, тоді як функції контролю за дотриманням правил поведінки у громадських місцях мають покладатися на батьків, самих учнів і громадськість.

Учні сучасних закладів шкільної освіти відвідують громадські місця, призначені для відпочинку, а саме: інтернет-заклади, диско-бари, а також концертні зали, музейні експозиції, театри і кінотеатри, ресторани, виставкові й торговельні центри, парки відпочинку. Проте найбільше занепокоєння викликає відвідування учнями інтернет-закладів, оскільки у цих громадських місцях учні залишаються без нагляду батьків і дорослих. Діти проводять значну кількість часу в мережі Internet у пошуках різноманітної інформації, вони спілкуються у соціальних мережах, ресструються у приватних чатах та обговорюють різноманітні теми, видаючи себе за дорослих. Ризики такого спілкування полягають у тому, що дитина може, використовуючи нелегальний "дорослий" контент, зазнавати дії кіберзлочинців, що перетворює Internet на "небезпечне інформаційне середовище для дітей" [1]. Зазначимо, що, окрім інформаційних ризиків, мережа Internet негативним чином впливає і на культуру поведінки учнів. У віртуальному спілкуванні дитина не вчиться контролювати свої емоції, аналізувати свої вчинки, дотримуватися норм і правил поведінки, що в подальшому створює небезпеку перенесення досвіду віртуального спілкування на реальне життя. Культура інтернет-спілкування може бути досить низькою з використанням ненормативної лексики і жаргонізмів.

Позашкільний нагляд за учнями передусім має спрямовуватися на зменшення інтернет-ризиків для дітей, до яких належить "дорослий" контент з інформацією еротичного змісту, рекламою тютюну та алкогольних напоїв; незаконний контент

порнографічного характеру; он-лайн насилля, що провокує асоціальну поведінку, жорстокість, суїцидальну поведінку, сексуальну експлуатацію; оприлюднення приватної інформації, використання якої може спрямовуватися проти дитини [1].

Аналіз електронних джерел інформації показав, що світова спільнота намагається вирішити проблему інтернет-ризиків шляхом обмеження доступу неповнолітніх до "дорослого" контенту і боротьби проти незаконного контенту, тоді як робота школи і батьків у цьому напрямі є досить незначною.

За нашим переконанням, школа разом із батьками, соціальною службою для дітей і молоді має здійснювати позашкільний нагляд за дітьми, що активно спілкуються в мережі Internet, проводити роз'яснювальну роботу з дітьми, їхніми батьками з приводу інтернет-ризиків, виявляти учнів, які надто захоплюються спілкуванням у мережі, і проводити з ними індивідуальну виховну роботу.

Важливу роль у здійсненні позашкільного нагляду мають відігравати батьки, функція яких полягає у забезпеченні контролю за використанням дітьми вільного від навчальної діяльності часу і обмеження в домашніх умовах доступу до певних видів інтернет-контенту. Зауважимо, що саме батьки повинні навчити свою дитину правильно користуватися мережею Internet, оскільки Internet – це не лише "осередок розпусти та жорстокості, але й найбагатша у світі бібліотека знань". Батьки не повинні позбавляти дитину вільного доступу до електронних інформаційних ресурсів, вони мають методом позашкільного нагляду забезпечити дитині безпеку, створити умови до формування у неї навичок культури поведінки у мережі, навчити відповідального та етичного поводження в он-лайн, пояснити, що не можна використовувати інтернет-мережу з метою поширення "пліток, погроз іншим та хуліганських дій" [8].

Позашкільний інтернет-нагляд батьки можуть здійснювати за допомогою так званого "батьківського контролю" (Parental Control), завдяки чому вони зможуть контролювати отриману дітьми інформацію і захистити дитину. За допомогою можливостей "батьківського контролю" батьки можуть обмежувати час, який дитина проводить за комп'ютером, заборонити доступ до певних он-лайн ігор, блокувати доступ до окремих веб-сайтів [8].

Зауважимо, що у створенні належних умов для виховання учнів важливим є не лише забезпечення позашкільного нагляду за дітьми у громадських установах, а й організація їхнього дозвілля під наглядом дорослих. Зокрема, у реалізації позашкільного нагляду учителі можуть залучати дітей до гурткової роботи, суспільно корисної діяльності, у процесі якої учні зможуть організувати тематичні вечори, присвячені здоровому способу життя, концерти, брати участь у благодійних акціях. Наприклад, у межах школи можна організувати еколого-орієнтовані гуртки, члени яких зможуть брати участь у заходах, присвячених екологічним проблемам, безпосередньо очолювати заgonи з поліпшення екологічної ситуації в державі, районі, місті. Ця праця буде не тільки суспільно корисною, а й формуватиме в учнів риси дисциплінованої особистості: відповідальність, самоконтроль, ініціативність. Також у школах доцільно організувати літературні студії, учасники яких зможуть займатися організацією музично-літературних вечорів, тематичних читань, пісенних і танцювальних конкурсів. Під час участі у цій позанавчальній діяльності в учнів формуватиметься естетичний смак, культурні уподобання, навички поведінки у масових розважально-пізнавальних заходах. Залучення школярів до концертної діяльності допоможе їм розкрити свої таланти, творчо реалізовуватися і, навіть, займатися благодійництвом. Це дасть змогу розвинути в учнів здатність до співчуття, емпатії, виховання толерантного ставлення до різних соціальних, маргінальних верств населення, представників різних конфесій, національних меншин, що сформує належну поведінку учнів у соціумі, їхні погляди відповідно до вимог сучасного демократичного суспільства.

Заслугове на увагу й можливість посилення виховної роботи школи шляхом залученням учнів до спортивних гуртків. Відомо, що заняття спортом вимагають таких рис дисциплінованої особистості, як організованість, цілеспрямованість, витримка, обов'язковість, відповідальність. Під час систематичних занять спортом відбувається розвиток вольових якостей учня, формується вміння швидко виконувати розпорядження тренера, правильно розподіляти свій час на працю і відпочинок, організувати режим дня.

Залучення до суспільно корисної праці можливе й за рахунок посилення трудового виховання школярів. За допомогою "працетерапії" можна здійснювати переви-

ховання тих школярів, які мають звичку обмальовувати парти, ламати стільці, нівечити шкільне приладдя, що є однією із найпоширеніших провин сучасних учнів.

Водночас, організація позашкільного нагляду, залучення учнів до різних видів гурткової роботи з метою формування їхньої дисципліни потребує не лише участі в цих процесах учителів і адміністрації навчальних закладів, а й тісної співпраці школи із батьками школярів. Варто зазначити, що основними формами роботи сучасної школи з батьками є запрошення батьків до школи, організація днів відкритих дверей, відвідування сімей учнів вдома, проведення класних зборів, бесід на педагогічні теми, тематичних родинних вечорів і конференцій, також педагогізація батьків, зокрема, на засіданнях батьківських комітетів [7, с. 382].

Зауважимо, що перший досвід організації співпраці школи і сім'ї припадає на початок ХХ ст., коли почали створюватися так звані батьківські комітети. Проте за тих часів батьки не брали активної участі у реалізації виховних завдань школи, тому формування дисципліни учнів відбувалося лише за ініціативи педагогічного персоналу, а батьків тільки ставили до відома у разі порушення їхніми дітьми правил поведінки у школі і в громадських місцях. З метою залучення батьків до процесу формування дисципліни учнів потрібно не лише інформувати їх щодо наявних проблем, пов'язаних із рівнем дисципліни у школі, а й підвищувати їхню педагогічну культуру, ознайомлювати з сучасними методами формування дисциплінованості, наголошувати на необхідності пошуку індивідуального підходу до дітей, контролі власної поведінки, оскільки важливим у формуванні дисципліни учнів є приклад матері і батька. Доцільно акцентувати увагу на тому, що характер поведінки школярів, рівень їхньої культури залежить не тільки від виховної роботи школи, а й, передусім, від навколишнього середовища, в якому знаходиться дитина, особливо сім'ї.

На нашу думку, робота з батьками має передбачати ознайомлення їх із правилами поведінки учнів у школі й громадських місцях. Ідучи до школи, учні разом із батьками мають детально вивчити свої обов'язки щодо навчання, учителів і дирекції навчально-виховного закладу, шкільного і класного колективу, і засвідчити підписом свою згоду дотримуватися встановлених норм і правил поведінки у школі. Це допоможе педагогічному колективу здійснювати контроль за виконанням шкільних обов'язків учнями і на законних підставах ввести систему покарань за порушення встановлених у навчальному закладі правил. Наприклад, актуальними покараннями можуть бути тимчасове відсторонення учня від навчання, переведення його на індивідуальну форму здобуття загальної середньої освіти, штрафи, громадські виправні роботи для учнів і батьків.

Окрім цього, з метою підтримки порядку і дисципліни під час навчально-виховного процесу школи доцільно забезпечити максимально творчу працю учнів на уроці, удосконалювати технології проведення уроків, оскільки дисципліна учнів на уроці залежить від ефективності самого навчання, особистості вчителя. Якщо вчитель сумлінно і відповідально виконує свої професійні обов'язки, на достатньо високому рівні володіє предметом, який він викладає, то учні не будуть порушувати дисципліну на уроці такого учителя, оскільки він буде для них авторитетом, зразком для наслідування. До того ж у таких учителів учні не мають вільного часу на уроці для порушення дисципліни, оскільки вони постійно включені у навчально-пізнавальний процес.

Виховний, дисциплінуючий потенціал, на нашу думку, закладено у посиленні морально-духовного наряду виховання учнів шляхом організації морально-духовних читань, етичних бесід, у процесі яких в учнів формувалася б система загальнолюдських, національних, громадянських, сімейних цінностей [7, с. 256]. Під час таких бесід школярі б училися аналізувати свої вчинки, поведінку, ознайомлювалися із правилами поведінки православного християнина, вивчали основи релігій, що допоможе їм у подальшому ставитися з розумінням і терпимістю до представників різних вірувань і конфесій.

Отже, шляхи оптимізації виховного процесу сучасної школи з метою підвищення рівня дисциплінованості учнів передбачають забезпечення окремих аспектів позашкільного нагляду за учнями, що полягає у контролі за використанням учнями вільного від навчання часу й інтернет-нагляді батьків, школи і громадськості; забезпечення співпраці школи та сім'ї, підвищення педагогічної культури батьків; організація різноманітної гурткової роботи шкіл; залучення учнів до суспільно корис-

ної праці; обов'язкове ознайомлення батьків із правилами для учнів і можливими наслідками їхнього порушення; посилення морально-духовного, трудового і фізичного виховання школярів.

Подальшими напрямками нашого дослідження з метою визначення оптимальних умов організації виховного процесу школи буде визначення сутності і значення ролі істинного авторитету вчителя, батьків у формуванні культури поведінки учнівської молоді.

Література

1. Безпека дітей в інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/press_center/responsibility/clients/children/. – Загол. з екрана. – Мова укр.
2. Довбня Н. Г. Роль поощрення и наказания в воспитании подрастающего поколения : метод. пособ. / Н. Г. Довбня, И. В. Сапожникова. – Херсон : Айлинт, 2002. – 32 с.
3. Закон України "Про заходи попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.Rada.Gov.Ua/cgi-bin/laws/main.Cgi?nreg=2899-15>. – Загол. з екрана. – Мова укр.
4. Кайріс О. Я в тебе вірю! (форми покарання) / О. Кайріс // Директор школи. – 2003. – № 13. – С. 6, 11–12.
5. Ніцу Ю. Роздуми про покарання та заохочення учнів / Ю. Ніцу // Шкільний світ. – 2001. – № 5. – С. 2.
6. Самаріна С. І. Дисципліна у загальноосвітній школі України: історико-педагогічний контекст : короткий термінологічний словник / С. І. Самаріна ; наук. ред. О. В. Аніщенко. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2010. – 27 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр "Академія", 2000. – 544 с. – (Альма-матер).
8. Шелест Н. Пам'ятка для батьків "Діти в інтернеті" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internet-centr.dp.ua/pages.php?id=72>. – Загол. з екрана. – Мова укр.